

UDK: 351.74(497.521.2)''1918/1945''
929Vragović, J.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 13. 12. 2019.
Prihvaćeno: 30. 1. 2020.
DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v52i1.9936>

Stranputice Joje Vragovića Ulomci biografije jednoga zagrebačkog policajca

MARIO STIPANČEVIĆ
Hrvatski državni arhiv
Zagreb, Hrvatska
mstipancevic@arhiv.hr

Rad na temelju dostupnih arhivskih vrela i literature nastoji približiti neke sastavnice životopisa redarstvenika Josipa Vragovića, upravitelja zagrebačke policije u vrijeme monarhističke Jugoslavije i Nezavisne Države Hrvatske. Usporedno se u članku spominje i ustroj međuratnoga zagrebačkog redarstva, a doneseni su i podaci o Vragovićevim najbližim suradnicima iz toga razdoblja. Na kraju se nastojala analizirati i Vragovićeva, s obzirom na istaknute dužnosti koje je obavljao u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pomalo iznenađujuća sudbina u socijalističkoj Jugoslaviji.

Ključne riječi: Josip Vragović; biografija; zagrebačko redarstvo; monarhistička i socijalistička Jugoslavija; Nezavisna Država Hrvatska

(Ne)poznati podaci

Historijat međuratne zagrebačke policije gotovo je nepoznat. Ne postoji nijedan sustavniji rad u kojem je o tome zabilježeno nešto više od vremenski ograničenih¹ i(li) oskudnih² podataka o djelovanju i ustrojstvu te sastavnice monarhističkoga upravnog aparata. Slično je i s onodobnim redarstvima drugih hrvatskih gradova. To i ne treba previše čuditi jer je dostupnih izvornih

¹ O ovoj je temi već početkom međuratnoga razdoblja progovorio Artur Walka u *Priručniku za redarstvenu službu* iz 1923., kao i sam Vragović tekstom „Die Ausgestaltung der Zagreber Polizei“ objavljenim u zagrebačkim novinama na njemačkom jeziku *Der Morgen* (Zagreb, 3. 4. 1926., 9-10). Zgodno je spomenuti da su Walka i Vragović 1933. zajednički tiskali *Statut za cestovno redarstvo u gradu Zagrebu*, koji je 1939. doživio i drugo izdanje.

² Usp. MIKULAN, *Povijest policije u Hrvatskoj*, 260-268, 279-284.

arhivskih vrela za rasvjetljivanje djelovanja zagrebačkoga redarstva u tom razdoblju vrlo malo. Nesretnim spletom okolnosti većina najvažnijih dokumenata vezanih za to i danas se nalazi (ili bi se trebala nalaziti) u beogradskom Vojnom arhivu, u koji su otpremljeni nedugo nakon svršetka Drugoga svjetskog rata. Budući da je ta institucija ustrojstveno vezana za Ministarstvo odbrane Republike Srbije, za korištenje toga gradiva danas je gotovo nemoguće ishoditi dopuštenje. Jedino što u tom slučaju preostaje jest tragati za dostupnim pabircima razbacanim u drugim arhivskim cjelinama. Slično je i s podacima o upraviteljima zagrebačkoga redarstva u međuratnome razdoblju. Ponešto je napisano o dr. Ljudevitu Zimmermannu³ i dr. Janku Bedekoviću⁴, ali o Franji Urbanyju, dr. Josipu Vragoviću i Stanoju Mihaldžiću opširniji prilozi nisu objavljeni. Ruku na srce, podaci o njima dostupniji su jer se uglavnom nalaze u domaćoj krovnoj arhivskoj ustanovi, ali ih se, nažalost, rijetko tko u historiografskim krugovima cjelovitije dotaknuo. Tekst o Josipu Vragoviću koji čitatelj ima pred sobom pokušaj je da se to donekle popravi.

Korijeni i izobrazba

U vrijeme rođenja Josipa Vragovića 21. veljače 1886. njegovi su roditelji Jakob (Jakov) i Karolina bili nastanjeni u zagrebačkoj Ilici 198.⁵ Dostupna vrela svjedoče da su Jakob i Vukovarka Dragica (Karolina, Draga, Draginja) Maksić, kći Miloša i Anastazije rođ. Grujić, sklopili brak (tek) posljednjega dana veljače 1897.,⁶ iz čega se može zaključiti da su u pravnome smislu ne samo Josip nego i njegova šest godina mlađa sestra Ana (Anka) rođeni izvanbračno.⁷ Naime, usprkos uvođenju *Općega građanskog zakonika* 1856., koji je propisivao valjanost sklapanja i civilnih brakova unutar Monarhije, za rimokatolike su u Hrvatskoj i Slavoniji do 1918. vrijedili isključivo postojeći vjerski zakoni i propisi te vjeroispovijesti. Posljedično se to odnosilo i na zakonitost ili nezakonitost njihova potomstva.⁸

Josipu i Ani doista se naknadno morao priznati status bračne djece, a to se dogodilo tek krajem 1915. godine. Tada je na temelju inicijalnoga zahtjeva Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade i dopuštenja Nadbiskupskoga

³ KOBELJA, KOLAR, „Dr. Ljudevit Zimmermann, pravnik i političar”, 307-326.

⁴ STIPANČEVIĆ, „Vampir iz Petrinjske”, 104-128.

⁵ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/090, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1882.-1888.; *Adresar slob. i kr. grada Zagreba 1911.*, 108.

⁶ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/094, Zagreb, župa sv. Marko, MKV 1890.-1898. Draga je 13. veljače 1897. „položila rimokatoličku vjeroispovijest”, očito pripremajući se za vjenčanje koje je uslijedilo petnaestak dana poslije (HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/092, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1895.-1898.).

⁷ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/091, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1890.-1892.

⁸ DOBROVŠAK, „Ženidbeno (bračno) pravo”, 80, 88, 93-94.

duhovnog stola⁹ u matičnim knjigama zagrebačke Župe sv. Marka provedeno pozakonjenje na osnovi vjenčanja roditelja iz 1897. i Jakobova priznavanja očinstva nad djecom pred suprugom i svjedocima „kod župnog ureda sv. Marka u Zagrebu [...] 4. veljače 1906”¹⁰

Svem u sprkos, i dalje ostaje upitno zbog čega su i Josip i Ana, iako rođeni prije njihova vjenčanja, u rimokatoličkim maticama već prilikom krštenja navedeni kao zakoniti potomci svojih roditelja.¹¹ O mogućim razlozima izvori šute, na temelju raspoloživih dokaza, nažalost, nije moguće ustanoviti ni pravi razlog zbog kojega je Draga istom prije rođenja trećega djeteta odlučila prijeći s pravoslavne na katoličku vjeru i vjenčati se s dugogodišnjim partnerom, a posve su zamagljeni i razlozi zbog kojih se do 1915. čekalo s provedbom pozakonjenja dvoje prvorodenih potomaka.¹²

Matica krštenih¹³ Jakoba je zabilježila kao trgovca iako to, sudeći prema drugim izvorima, neće biti točno. Naime, prigodom rođenja kćeri¹⁴ i vjenčanja s Dragicom¹⁵ spomenut je kao kovač, odnosno kovački pomoćnik, što mu je zacijelo i bilo izvorno zanimanje. Kao kovač je zabilježen i prilikom krštenja sina Dragutina 18. rujna 1897.,¹⁶ a kao takav je naveden i u Josipovim „nacionalima” Pravoslovnoga i državoslovnoga fakulteta¹⁷ te u službenom zagrebačkom adresaru iz 1909. godine.¹⁸ Čini se, međutim, da je do kraja radnoga vijeka barem još jedanput promijenio zanimanje. U vrijeme Josipova upisa u I. semestar IV. godine fakulteta 1907./08. zabilježen je kao strojar,¹⁹ a matica umrlih spominje ga kao željezničara u miru. Preminuo je u dobi od 81 godine pod kotačima automobila na jednoj od zagrebačkih ulica 24. studenog 1929.,²⁰

⁹ HR-HDA-80. BINZV, VI-623/1915.

¹⁰ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/1203, Zagreb, župa sv. Marko, Ispravci MK R, V i U 1850.-1929. Usp. i: NAZG-NDS, br. 8166.

¹¹ Čini se da je ta činjenica i bila preprekom pozakonjenja nakon Jakobova priznavanja djece 1906. godine. Pravnu zavrslamu nije znao razriješiti ni upravitelj Župe sv. Marka Vilim Giorgis, koji je tom prilikom zabilježio da odredba Duhovnoga stola o pozakonjenju nije mogla biti provedena „jer su ta djeca u maticama krštenih protupropisno unešena kao ‘Zakonita’ Jakova Vragovića” (NAZG-NDS, br. 8166).

¹² Ako je naime razlog tomu bila „Naredba k. hrv.-slav.-dalm zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 31. prosinca 1909. broj 31825 o uredovnom bilježenju naknadnih matičnih unosa, ispravaka i zabilježbi u matičnim paricama”, ostaju nerazjašnjeni razlozi priznavanja očinstva iz 1906. i čekanje provedbe pozakonjenja do 1915. (usp. *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, 52).

¹³ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/090, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1882.-1888.

¹⁴ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/091, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1890.-1892.

¹⁵ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/094, Zagreb, župa sv. Marko, MKV 1890.-1898.

¹⁶ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/093, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1895.-1898.

¹⁷ HR-HDA-501-PF, Knjige redovitih slušača 122, 123, 128, 129, 136.

¹⁸ *Adresar slob. i kr. grada Zagreba 1909.*, 636.

¹⁹ HR-HDA-501-PF, Knjige redovitih slušača 145.

²⁰ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/671, Zagreb, župa sv. Marko, MKU 1924.-1929.

u vrijeme kada se njegov najstariji sin već prometnuo među važnije policijske službenike glavnoga grada.

Jakob se u Zagreb vjerojatno doselio još u mladenačkoj dobi, napustivši rodno Mađarevo nedaleko od Novoga Marofa,²¹ gdje i danas postoji zaselak Vragovići. Supruga ga je nadživjela nepunih deset godina. Umrla je u travnju 1939. godine. Od vremena rođenja drugoga sina pa do Dragine smrti kao prebivalište obitelji bilježena je adresa u Tvorničkoj, kasnije Klaićevoj ulici na broju 2a, odnosno 18.²² Josipov mlađi brat Dragutin preminuo je 22. siječnja 1973. godine.²³ Svi su, uključujući Josipa, pokopani na istome grobnom mjestu na zagrebačkome Mirogoju.²⁴

Josip je vjerojatno čitavo djetinjstvo proveo u rodnom Zagrebu, gdje je od 1893. do 1897. pohađao pučku školu, a zatim do 1904. gimnaziju. Otada je zacijelo baštinio nadimak *Joja*, po kojemu je poslije postao poznat i širim društvenim krugovima. Nakon uspjeha na maturalnom ispitu 30. lipnja 1904., upisao je zagrebački Pravoslavni i državoslovni fakultet, na kojem je i diplomirao prethodno položivši propisane državne ispite: prvi 15. srpnja 1905., drugi 16. srpnja 1906., treći („sudstveni ispit s rigorozom”) 19. prosinca 1908., a četvrti („politički ispit i rigoroz”) 26. lipnja 1909. godine. Diplomom doktora prava stekao je 2. srpnja 1910. godine. Čini se da je barem jedan semestar odslušao i na bečkom sveučilištu. Uz materinji, tečno je govorio i njemački jezik.²⁵

Obitelj je najvjerojatnije bila slabijega imovinskog stanja jer je Vragović čitavo vrijeme studiranja po odluci Kraljevske sveučilišne kvesture u Zagrebu bio „oprosten od cijele naukovine”.²⁶ To se s oprezom da zaključiti na temelju uvjeta koje su onodobni studenti Pravoslovnoga i državoslovnoga te Mudroslovnoga fakulteta morali zadovoljiti da bi ih se polovično ili u cijelosti izuzelo od plaćanja školarine. Osim uspjeha u gimnazijskome obrazovanju, najmanje dobra uspjeha na kolokvijima ili ispitima, pohvalnoga vladanja, molbi za besplatno studiranje obvezno se prilagala i „uredovna svjedodžba o obiteljskim i imućstvenim prilikama molitelja respecte njegovih roditelja”, na temelju koje se također prosuđivalo jesu li zadovoljene sve pretpostavke za dokidanje školarine.²⁷ Vragović ih je, očito, ispunjavao.

²¹ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/094, Zagreb, župa sv. Marko, MKV 1890.-1898.

²² HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/093, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1895.-1898. i ZM-34C/1314, Zagreb, župa sv. Blaž, MKU 1933.-1940.

²³ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/093, Zagreb, župa sv. Marko, MKR 1895.-1898.

²⁴ Usp. Gradska groblja (1).

²⁵ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

²⁶ HR-HDA-501-PF, Knjige redovitih slušača 122, 123, 128, 129, 136, 145, 146.

²⁷ *Akademički propisi*, 20-21.

Redarstvo kao sudbina

Već u kolovozu 1909. dobio je prvo namještenje zaposlivši se kao „besplatni perovodni vježbenik”²⁸ pri zagrebačkoj županijskoj oblasti. Međutim, vrlo je brzo pristupio vojsci, i to kao jednogodišnji dobrovoljac 53. zagrebačke pješake pukovnije (1910. – 1911.). Na ovome je mjestu zgodno pripomenuti da je usprkos vojničkoj naobrazbi i stečenom činu pričuvnoga poručnika u vrijeme Velikoga rata djelovao isključivo u civilnoj službi.²⁹

Nakon izlaska iz vojske najvjerojatnije se vratio na staro radno mjesto, a krajem veljače 1912. bio je imenovan kotarskim pristavom³⁰ pri pisarnici Sabora. Ondje se zadržao samo pet mjeseci, do premještanja u Kotarsku oblast u Sisku.³¹

U redarstvenim se poslovima prvi put okušao godinu poslije. Početkom rujna 1913. poslan je na službu k Pograničnome redarstvenom satništvu u Zemun, u kojem se zadržao samo tri mjeseca, do ponovnoga namještenja u saborskoj pisarnici u Zagrebu. Čini se, međutim, da mu je policijska karijera bila suđena. U prvim danima rata, početkom kolovoza 1914., dodijeljen je na službu zagrebačkome redarstvenom povjereništvu. Ondje je ostao i tijekom prijelomnoga razdoblja i uspostave nove državne zajednice, napredujući u više platne razrede administrativne službe u ožujku 1917. i srpnju 1919. godine.³²

Čini se da je Vragoviću korjenita promjena državnopravnih prilika godila. Novi su ga vlastodršci, što zbog nedostatka vlastitoga odgovarajućega kadra, što zbog pokazane neupitne odanosti, brzo nagradili promaknućem. U veljači 1920. imenovan je zapovjednikom zagrebačke redarstvene straže. Potpuno povjerenje novih poslodavaca počeo je pridobivati rano. Dekretom Povjereništva za unutarnje poslove od 18. prosinca 1918. izraženo mu je „pohvalno priznanje” za „savjesno vršenje službe i [...] odlučno držanje prigodom događaja u Zagrebu na dan 5./12. 1918.”³³ Nije potrebno posebno analizirati zbog čega je Vragović bio pohvaljen u prvim danima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. „Prosinačke žrtve” stradale na Jelačićevu trgu četiri dana nakon ulaska Hrvatske u novu državnu zajednicu bile su prve u nizu onih što su u sljedećim desetljećima platile najvišu cijenu neslaganja s beogradskim vlastima. Vragović je znao komu se u tom trenutku treba prikloniti. Sličnu je sposobnost pokazao i u prijelomnim događajima dvadesetak godina poslije. Naravno, o nekakvu

²⁸ Najniži administrativni službenik, pisar.

²⁹ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

³⁰ Pomoćni sudski ili upravni službenik.

³¹ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

³² *Isto.*

³³ *Isto.*

izravnom sudjelovanju u spomenutom sukobu ne može biti govora. Najvjerojatnije je kao redarstvenik samo revno djelovao na „umirivanju” uzavrela stanja izazvanog krvoprolićem hrvatskih vojnika i civila na središnjem trgu te razoružavanjem zagrebačkoga garnizona u noći nakon tragičnoga događaja. Nakon svega je potpisivanje prisege kralju Petru I. početkom veljače 1919. pred „povjerenikom Narodnog vijeća za javnu sigurnost za grad Zagreb” i osobom odgovornom za krvavo gušenje prosvjeda na Jelačićevu trgu, Grgom Budislavom Angjelinovićem, bilo puka formalnost.³⁴

Slika 1. Kraljev pouzdanik. Jojo Vragović 1926. (HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336).

I nakon dolaska za zapovjednika redarstvene straže Vragović je nastavio s usponom na činovničko-redarstvenoj ljestvici. Uz uobičajene prelaske u više platne razrede, u prosincu 1922. imenovan je vladinim tajnikom, a kra-

³⁴ Isto.

jem lipnja 1925. odsječnim savjetnikom.³⁵ U trenutku u kojemu je dotadašnji upravitelj zagrebačkoga redarstva Janko Bedeković smijenjen (18. srpnja 1925.) Vragović je postao „vršioc dužnosti ravnatelja kr. redarstvenog ravnateljstva”.³⁶ Bilo je to njegovo prvo upravljanje policijom glavnoga grada. Nešto prije, 23. lipnja, odlikovan je „ordenom Sv. Save IV. stepena”. U rujnu 1926. dodano je još jedno Aleksandrovo odlikovanje – toga puta u obliku „ordena Beloga orla V. stepena”. U razdoblju prvoga upravljanja zagrebačkom policijom odlikovan je i „komanderskim krstom” Ordena talijanske krune („Corona d’ Italia”).³⁷

Čini se, međutim, da je od samih početaka na mjestu šefa zagrebačke policije bio zamišljen kao privremeno rješenje. Dotada prikupljenih šesnaest godina državne službe, od čega najviše na redarstvenim poslovima, kao da Beogradu nije bilo dovoljno. Pokazat će se da su vremena ipak tražila čvršću ruku. Više od tri godine proveo je kao vršitelj dužnosti upravitelja zagrebačkoga redarstva. Čini se da je i on sam nakon nekog vremena postao revoltiran takvim razvojem događaja, smatrajući da zaslužuje više. U kolovozu 1928. redarstveni mu je liječnik zbog višegodišnjega pobolijevanja od „katara ždrijela i bronhija s emfizemom pluća i na recidivirajućoj folikularnoj angini” te pogoršanja općega stanja povezanog s napornim službovanjem propisao „potrebit odmor i klimatsko liječenje na moru od najmanje dva mjeseca”. Dopusšten mu je odlazak na bolovanje od četiri tjedna.³⁸ Je li se radilo o stvarnim Vragovićevim zdravstvenim poteškoćama, koje su se baš u to vrijeme silno pojačale, ili pokušaju pritiska na poslodavce, nije posve uputno sa sigurnošću tvrditi. Kako god bilo, nakon toga te opetovanih molbi zagrebačkoga velikog župana prema resornome ministarstvu, ipak je 3. studenog 1928. imenovan (pravim) ravnateljem zagrebačkoga redarstvenog ravnateljstva.³⁹

Potrajalo je nepunih sedam mjeseci. Već 3. travnja 1929. dekretom je razriješen dotadašnje dužnosti, na koju se ponovno vratio Bedeković. Vragović je pak po već ustaljenom obrascu promaknut, kao i 1925. Bedeković kada je smijenjen, u inspektora (a zatim i savjetnika) Ministarstva unutarnjih dela. U jugoslavenskoj se prijestolnici zadržao do 5. kolovoza, kada je imenovan za

³⁵ *Isto.*

³⁶ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336. Usp. i: STIPANČEVIĆ, „Vampir iz Petrinjske”, 118.

³⁷ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336. Nažalost, nije moguće ustanoviti razlog zbog kojega je Vragović odlikovan talijanskim odlikovanjem. Orden talijanske krune ima(o) je pet stupnjeva. „Komanderski” je bio treći i bio je predviđen za ukupno 500 nositelja odličja (PRISTER, „Ordeni Kraljevine Italije”, 171).

³⁸ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

³⁹ *Isto.*

policijskoga inspektora Zagrebačke oblasti, a 13. studenog 1929. premješten je na dužnost policijskoga inspektora Savske banovine.⁴⁰

Vragovićeva je odanost poslodavcima i na toj dužnosti ostala neupitna. Uzorna, kao i redovite godišnje ocjene činovničke službe. Ponekad je za privrženost kao nagradu dobivao lagodnije poslove, recimo slanje u Varaždinske Toplice tijekom kupališne sezone (od početka lipnja do kraja rujna 1931.) po radi tobožnjega nadzora stranih državljana, a ponekad i odlikovanje, kao kada je u prosincu 1932. zaradio Orden jugoslavenske krune V. reda.⁴¹ S vremenom je postao i šefom Odsjeka javne bezbjednosti Upravnoga odjeljenja Savske banovine,⁴² a u listopadu 1935. bio je imenovan i načelnikom Odsjeka za državnu zaštitu. U upravi Savske banovine zadržao se do 28. lipnja 1936., kada je ponovno postavljen za „upravnika policije u Zagrebu”.⁴³ To je imenovanje bilo usko povezano s umirovljenjem tadašnjega bana Marka Kostrenčića, odnosno postavljanjem dotadašnjega šefa zagrebačke policije Stanoja Mihaldžića za podbana.⁴⁴ Mihaldžića je trebalo zamijeniti pouzdanom osobom, a Vragović je bio jedna od njih. Iz поближе nepoznatih razloga na samome kraju srpnja 1937. vraćen je na mjesto banskoga inspektora Savske banovine, a samo dva tjedna poslije, 12. kolovoza, ponovno je postavljen na čelo zagrebačke policije.⁴⁵ Osim činjenice da je kao solidan, režimu odan i, u usporedbi s Bedekovićem, ne pretjerano krut kadar beogradskim moćnicima bio uvijek na raspolaganju za (privremenu) upravu redarstvom drugoga po veličini grada u državi, teško je pronaći valjan razlog Vragovićevih učestalih smjena i opetovanih imenovanja. Njemu kao oportunistu to, s druge strane, očito nije smetalo. Do kraja stare Jugoslavije još je odlikovan ordenima sv. Save II. reda (rujan 1939.) i Beloga orla IV. reda (travanj 1940.).⁴⁶ Svemu usprkos, ponovno je smijenjen 28. prosinca 1940.⁴⁷ i u prvim danima ožujka sljedeće godine dodijeljen na rad Odjelu za socijalnu politiku banske vlasti u Zagrebu kao šef Iseljeničkoga odsjeka.⁴⁸

⁴⁰ *Isto.*

⁴¹ *Isto.*

⁴² Nije posve jasno je li Vragović odmah pri dolasku na službu u Savsku banovinu postavljen za načelnika Odsjeka javne bezbjednosti niti zašto je s toga mjesta u veljači 1932. razriješen i dodijeljen na rad izravno načelniku Upravnoga odjeljenja Petru Benzoni. Možda je razlog bilo povećanje opsega poslova. Benzon je naime skupa s Vragovićem i banskim inspektorom Titom Margetićem, ako je suditi prema službenim izvještajima, tijekom 1932. znatno podigao učinkovitost rješavanja upravnih predmeta – za oko 15 % unutar samo jednoga polugodišta (HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336; HR-HDA-144-SBUO, inv. br. 243/1933.; usp. i: GRGIĆ, „Uprava u Savskoj banovini”, 357).

⁴³ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

⁴⁴ GRGIĆ, „Uprava u Savskoj banovini”, 768.

⁴⁵ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

⁴⁶ HR-HDA-890-BHZZ, inv. br. 8816.

⁴⁷ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 6167.

⁴⁸ *Isto.*

Ponešto o Vragovićevu karakteru te uzusima upravljanja redarstvom u osvit rata dala je Matilda Justin, „dnevničar-zvaničnik” zagrebačke policije od 1931. do 1940. godine. Justin je rođena 1902. u Zagrebu od oca Antuna Flicka, pekara, i Lucije rođ. Hlačar. Roditelji su joj bili podrijetlom iz Konjica u Sloveniji. U Zagrebu je završila osam razreda Više djevojačke škole trgovačko-industrijskoga smjera. Od 1929. bila je udana za činovnika Državnih željeznica Janka Justina, s kojim, čini se, nije imala potomaka.⁴⁹ Prema raspoloživim podacima, bila je kadar Janka Bedekovića, koji ju je nakon volontiranja u „političkom odelenju” uspio trajno namjestiti u zagrebačku policiju.⁵⁰ Preminula je 1981. u dobi od 79 godina. Pokopana je na centralnome groblju rodnoga grada.⁵¹

Justin je jugoslavenskim istražnim organima 1949., tada kao daktilografkinja u TANJUG-u, pored ostaloga iznijela nekoliko podataka koje ovdje nije naodmet prenijeti, imajući u vidu da ih se mora uzeti s priličnim oprezom. Naime, s obzirom na posvemašnju oskudicu informacija o Vragovićevu privatnom životu, i u obliku u kojem ih spominjemo (makar bile izrečene pod pritiskom i nakon najmanje desetak godina) bolje su nego nikakve.

Prema njezinim riječima, Vragović je bio visok, krupan i uvijek dobro odjeven muškarac poznat kao „pijanica i ženskar”. Zbog negdanjih problema u službi koje je imao zbog pretjerane konzumacije alkohola, u doba ravnjanja policijom pio je uglavnom kod kuće, nakon što bi se vratio iz ureda. Navodno se znao „tako strašno napiti, da pada pod stol”. U to je vrijeme bio u vezi s izvjesnom „zboristicom” Mirom Pliverić, koja je bila „prototip njegov, fina i ugladena ženska”. Bili su u vezi devet godina, ali se nije htio ženiti njome. Istovremeno je, prema riječima Justin, svoje podčinjene koji su živjeli nevjenčano „proganjao disciplinskim istragama i presudama”. Odnos s M. Pliverić naprasno je prekinut zbog nekakve svađe oko kupovanja ženskih čarapa (!), nakon čega ju je izbacio iz kuće dajući joj dio namještaja i 50.000 dinara „abfertigunga”. Justin je zabilježila da je Vragović poslije imao i „neku telefonisticu sa Električne centrale”, s kojom se navodno i vjenčao.⁵²

Navodno je svojevremeno bio u vezi i s policijskom daktilografkinjom Ružicom Veseli.⁵³ Justin je također izjavljivala da je Vragović „kao službenik stalno [...] drhtao za svoje mjesto” te svima višerangiranima od sebe ugađao

⁴⁹ HR-HDA-890-BHZZP, inv. br. 15810.

⁵⁰ *Isto.*

⁵¹ Gradska groblja (2).

⁵² HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7.

⁵³ *Isto.* Ružica Veseli (Vesely) bila je članica Atletske sekcije zagrebačkoga HAŠK-a, kako je to nekoliko puta napominjala i M. Justin, također sportašica i članica istoga kluba. Veseli je, čini se, bila uspješnija sportašica od Justin. Svojevremeno je postala državnom prvakinjom u trčanju na 800 m (GIZDIĆ, *Hrvatske sportašice*, 21).

koliko i kako god je mogao, a političkim se uhićenima „na svoj način svetio”. Doduše, priznala je i da nikada nije vidjela da je nekoga preslušavao ili tukao, ali da je izdavao takve naredbe. Čini se da je Justin prezirala Vragovića, smatrajući ga „velikim pokvarenjakom” i osobom koja bi prelazila „preko žive lješine, ako bi nekome trebalo izaći u susret pogotovo vlastodršcima iz Beograda”. Za takvu je karakterizaciju imala i osobnih razloga. Vragović ju je u drugome mandatu upravljanja zagrebačkom policijom otpustio iz službe.⁵⁴

Tankovi driblinzi

Vragovićeva desna ruka u vrijeme upravljanja zagrebačkom policijom bio je dr. Vladimir Vinek, pravnik i policijski službenik (šef odjela za javnu sigurnost) poznat po rigidnim stavovima prema uhićenima. Prema riječima Justin, iako je s Vragovićem dobro surađivao, nastojao je biti upućen u stavove i planove šefa policije.⁵⁵ Prema njegovu kasnijem životnom putu, ne bi čudilo da je imao zadatak uhođenja svojega tadašnjega izravnog nadzornika.

Vinek je rođen u Kašini 15. svibnja 1901. od oca Franje i majke Zore rođ. Barković.⁵⁶ Pravoslavni i državoslovni fakultet upisao je 1923., „sudstveni teoretički diplomski ispit” položio u prosincu 1926., a „državno-znanstveni” u lipnju 1927. godine. U rujnu iste godine namješten je za „prislušnika”⁵⁷ pri Kotarskom sudu u Sisku, a u svibnju 1928. postavljen je za pisara Upravnoga suda u Zagrebu. Na vlastiti zahtjev (i nagovor tadašnjega upravitelja Bedekovića) u srpnju 1929. postavljen je za „političko upravnog pripravnika” pri Upravi policije u Zagrebu. Da je Vinek prepoznat kao valjan kadar za zagrebačku policiju svjedoči činjenica da je Bedeković u popratnom dopisu Vinekove molbe za premještanje upućene zagrebačkome velikom županu Milovanu Zoričiću zatražio njegov što brži prelazak u policiju „usljed znatnog razvijanja posla kod ovog redarstvenog ravnateljstva” te zato što su „imenovanom prilike u Zagrebu tačno poznate”. Slično je vrlo brzo učinio i sam veliki župan u dopisu Ministarstvu unutarnjih poslova, navodeći da Vineka „lično poznaje

⁵⁴ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7. Prema dostupnim vrelima, Vragoviću se Justin bila jako zamjerila. Iako je početkom 1939. njezin rad u policiji ocijenio s „vrlo dobrim” i iako je u rujnu iste godine Predsjedničkom uredu banske vlasti Banovine Hrvatske predložio povećanje njezinih mjesečnih primanja (što je i odobreno), Vragović je Justin nakon gotovo devetogodišnjega rada u zagrebačkoj policiji otkazao službu s 15. travnja 1940. uz obrazloženje „da je predmetna supruga višeg željezničkog činovnika bez djece [...] pa joj nije potrebno zarađivati” (HR-HDA-890-BHZP, inv. br. 15810).

⁵⁵ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7.

⁵⁶ HR-HDA-259-ROZ, inv. br. 5949c.

⁵⁷ Sudskoga pripravnika.

kao valjanog i ambicioznog činovnika”.⁵⁸ S takvim zaleđem redarstvena mu je karijera bila zajamčena, a on se sam kao „valjan i pouzdan (činovnik) velike volje i ambicije” svim silama želio pridružiti „energičnoj akciji protiv razornog rada komunista” predvođenoj upraviteljem zagrebačke policije.⁵⁹ Vjerojatno je s Bedekovićem dijelio i sličan karakter.⁶⁰

Nakon položenoga „političko-upravnog stručnog ispita” u travnju 1930. neko se vrijeme nalazio u zagrebačkoj policiji, najvjerojatnije do Bedekovićeve odlaska s čela te ustanove. Krajem 1932. pojavljuje se naime na mjestu predstojnika gradske policije u Gospiću, a tijekom 1933. i kao policijski komesar pri Predstojništvu gradske policije u Osijeku.⁶¹ Je li razlog njegova odlaska iz Zagreba bila odanost Bedekoviću koja je smetala novom upravitelju Mihaldžiću ili nešto drugo, nije poznato. Ako se smije nagađati, spomenuta je pretpostavka vjerojatno bliska istini. Nije poznato ni koliko se dugo zadržao u Osijeku ni kada se ponovno vratio u zagrebačku policiju. Vjerojatno se to dogodilo kada je Vragović sredinom 1936. ponovno zasjeo na mjesto upravitelja umjesto Mihaldžića.

Kako god bilo, Vinek je u ožujku 1933. imenovan za „policijskog komesara”, a čini se da je kao pouzdan policajac često odlazio na ispomoć u druge redarstvene ispostave tadašnje državne zajednice. Tako je kolovoz i rujan 1938. proveo u Upravi policije u Cetinju „po vlastitoj molbi”, a nekoliko dana oko Božića 1939. bio je pozvan na „zamjениčnu službu” pri Ispostavi banske vlasti u Splitu.⁶² Ako je vjerovati sjećanjima crnogorskoga komunista, sudionika partizanskoga pokreta, a poslije i političkoga disidenta Vlade Dapčevića, koji je spominjao da je upravo Vinek svojevremeno naredio njegovo i batiranje drugih uhićenih cetinjskih komunista, nije teško pretpostaviti koji su bili razlozi Vinekovih odlazaka na službu u Cetinje i Split. Dapčević se, doduše, prisjećao da je uhićen početkom 1935. kada su crnogorski komunisti demonstrirali protiv ubojstva beogradskoga studenta prava Mirka Srzentića te da je tom prilikom osobno udario „upravnika” policije nogom u trbuh i šakom u lice

⁵⁸ HR-HDA-890-BHZIP, inv. br. 18327. Zoričić je, kao prvi domaći nogometni sudac i predvoditelj nogometnih pravila u izdanju HAŠK-a, Vineka zasigurno morao poznavati i preko „najvažnije sporedne stvari na svijetu”. Ponešto o Zoričićevu nogometnom djelovanju vidi u: ZORIČIĆ, *Pravila nogometa*, LIV-LV.

⁵⁹ HR-HDA-890-BHZIP, inv. br. 18327.

⁶⁰ Cvetko Horvat (poslije Deanović), u nekoliko navrata zaposlenik zagrebačke policije između 1920. i 1929. te svojevremeni upravitelj policije u Subotici i Splitu, u izjavi jugoslavenskim istražnim organima 1948. za Vineka je imao samo riječi pohvale. Držao je da je od „mladih činovnika on [...] pokazivao najveće lične sposobnosti za policiju” i istovremeno bio od svih mladih službenika „najinteligentniji”. Jedino mu je ponekad manjkalo ozbiljnosti. Deanović je također zabilježio da se Vinek uvijek „smatrao Jugoslavenom” iako su mu roditelji bili Hrvati (HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7).

⁶¹ HR-HDA-890-BHZIP, inv. br. 18327.

⁶² *Isto*.

nakon što ga je ovaj bio ošamario. Je li Dapčević pogrešno datirao događaj ili je Vinek tijekom 1935. doista bio upravitelj cetinjske policije, ovoga trenutka nije moguće nedvojbeno odrediti. Prema dostupnim vrelima, Vinek je u Cetinju boravio kratko vrijeme tijekom 1938., i to po vlastitoj molbi, kako je rečeno. Možda je taj privremeni boravak iskoristio da bi izravnao neke stare račune, a to bi upućivalo na činjenicu da je i Dapčevićev navod o Vinekovu upravljanju cetinjskom policijom 1935. točan, iako za njegovu potvrdu ne raspolažemo odgovarajućim dokazima. Tomu u prilog ide i činjenica da je Dapčeviću bilo poznato i to da je Vinek u Cetinje bio poslan po kazni „zbog nekih veza s [ha] esesovcima”.⁶³

Čini se ipak da su njegove policijske metode bile preoštre za događaje u kojima se tražilo kakvo-takvo rješenje za opstanak postojeće državne zajednice. Stoga je Vinek u sam osvit rata, veljače 1941., premješten za „sreskog podnačelnika” Kotarske oblasti u Pakracu.⁶⁴ Novim vlastodržcima isprva nije ulijevao pretjerano povjerenje „jer je za vrijeme jugoslav. diktature zlostavljao i dao zlostavljati političke pritvorenike Hrvate”. Zbog toga je 20. travnja 1941. po odluci Ravnateljstva za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) pritvoren i prepraćen iz Pakraca u Zagreb. Međutim, na neki je način sa sebe uspio otkloniti optužbe te je 8. svibnja pušten na slobodu,⁶⁵ a samo dan poslije uslijedio je dekret o namještenju za činovnika pri Redarstvenom ravnateljstvu u Banjoj Luci.⁶⁶ Ondje je obnašao dužnost zamjenika upravitelja Župske redarstvene oblasti do lipnja 1942., kada je premješten za upravitelja Župske redarstvene oblasti u Bosanskom Brodu, uz istovremeno obavljanje dužnosti upravitelja Župske redarstvene oblasti u Brodu na Savi. Čini se, međutim, da u Bosanskom Brodu nikada nije formalno preuzeo dužnost jer je tamošnja redarstvena oblast doskora ukinuta, a Vinek je najkasnije početkom rujna 1942. preuzeo dužnost upravitelja redarstvene oblasti u Brodu na Savi.⁶⁷ Na tom je položaju ostao sve do listopada 1944., kada je uhićen po nalogu donedavnih poslodavaca i prepraćen u lepolavski logor na odsluženje dvogodišnje kazne. Teretilo ga se za suradnju s „poznatim četnikom Cebala Zvonkom”,⁶⁸ kojemu je Vinek, navodno, kao upravitelj broškoga redarstva uputio pismo u kojemu je ro-

⁶³ DAPČEVIĆ, *Ibeovac: ja, Vlado Dapčević*, 24-25.

⁶⁴ HR-HDA-890-BHZZ, inv. br. 18327.

⁶⁵ HR-HDA-259-ROZ, inv. br. 5949c.

⁶⁶ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 4613.

⁶⁷ *Isto*.

⁶⁸ Radi se o dr. Zvonimiru Cebalu (1909. – 1989.), odvjetniku, suradniku ustaškoga i četničkoga pokreta, nakon rata zaposleniku pri Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu, a poslije vlasniku odvjetničkoga ureda u istome gradu te aktivnom suradniku Udbe kodnoga imena „Krešimir” (HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, inv. br. 248.571).

goborio protiv državnih službenika, napose izvjesnoga Tolja,⁶⁹ nazivajući ga krvnikom, odajući pritom službene tajne i navodeći imena osoba upućenih u logore. U Lepoglavu je smješten sredinom siječnja 1945.⁷⁰ i ondje je ostao do pred sam kraj rata, kada je s ostalim zatvorenicima stradao u savezničkom zračnom napadu na kompoziciju vlaka koji ih je trebao prevesti u Jasenovac.⁷¹

Uzgred rečeno, Vinek je u mlađim danima bio vrstan nogometaš. Nastupao je za zagrebački HAŠK od 1919. do 1926. te za nogometnu reprezentaciju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, za koju je igrao šest puta i postigao tri pogotka. Prvi nastup zabilježio je 1922. u Beogradu protiv Rumunjske, a posljednji 1924. na Olimpijskim igrama u Parizu protiv Urugvaja. Zbog agresivnosti i borbenosti nosio je nadimak *Tank*.⁷² Čini se da ga je opravdavao i u kasnijem profesionalnom životu.

U drugom Vragovićevu mandatu na čelu zagrebačke policije suradnik mu je bio i izvjesni Miodrag Đorđević, koji je odmah po dolasku u Zagreb postao njegovim zamjenikom. Najvjerojatnije se radilo o osobi od povjerenja beogradskih vlasti koja je imala zadatak kontrolirati Vragovića. Spominjana M. Justin poslije se prisjećala da se radilo o vrlo uglađenom, visokom, ćelavom, bogatom Beograđaninu koji je studirao u francuskom Grenobleu. Vragović ga je smatrao šarlatanom i nije mu (vjerojatno bojeći se uhođenja) dodjeljivao nikakve važnije policijske poslove. Tijekom službovanja u Zagrebu Đorđeviću je preminula supruga, inače liječnica u Beogradu. I prije negoli je postao udovcem slovio je za velikoga ženskara. Posjedovao je album s fotografijama žena s kojima je imao intimne odnose. Nakon službe u hrvatskoj prijestolnici ponovno se vratio u Beograd, gdje je za vrijeme rata bio pouzdanik okupacijskih snaga i surovi zlostavljač uhićenika.⁷³

Zagrebačka policija iz prve ruke

Zahvaljujući činjenici da je Vragović usprkos ideološkim prevratima uspio preživjeti ratne i neposredne poratne godine (ovo potonje možda baš i zbog toga) o ustroju zagrebačke policije dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća možemo progovoriti na temelju svjedočenja njezina upravitelja. Naime, u siječnju 1949., pritisnut teškim optužbama pred isljednicima Uprave državne bezbjednosti (Udba), izradio je elaborat u kojemu je detaljno raščlanio rad

⁶⁹ Vjerojatno Mijo Tolj (1907. – ?), novinar, donaćelnik Osijeka, nadstojnik Novinskoga odjela u Glavnom ravnateljstvu za promidžbu te nadsavjetnik u Predsjedništvu vlade NDH („Tolj, Mijo”, 399).

⁷⁰ HR-HDA-259-ROZ, inv. br. 5949c.

⁷¹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7.

⁷² „Vinek, Vladimir”, 571.

⁷³ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7; RÄDLE, PISARRI, *Mesta stradanja*, 40-41.

redarstva za vrijeme njegova upravljanja, donoseći pritom podatke o ustroju, ali i tadašnjim zaposlenicima.⁷⁴

U uvodnom dijelu „Prikaza stanja, unutarnje organizacije i rada zagrebačke policije za vrijeme bivše Jugoslavije”⁷⁵ Vragović je, vješto izbjegavajući govoriti o progonima komunista ili okrivljujući za njih Bedekovića, policiju nastojao prikazati kao najobičniju sastavnicu vlasti, gotovo savršeno njezino djelovanje s radom kakve administrativne jedinice bez velikoga utjecaja na svagdanje društvene događaje. Držao je također da je zagrebačko redarstvo u odnosu na ono u Beogradu bilo kadrovski nedostatno i loše financirano, iako su se stvari s vremenom mijenjale nabolje. Tako je pribilježio da je 1920. u službi djelovalo 420 redarstvenih stražara, 80 agenata te 16 činovnika, a 1928. to je poraslo na 920 stražara, 125 agenata i 24 činovnika. Deset godina poslije bilo je 1400 stražara, 180 agenata i 30 činovnika.⁷⁶

Prema riječima bivšega šefa, zagrebačka je policija u odnosu na beogradsku bila slabo opremljena. Stražari su imali samo po jedno ljetno i zimsko odijelo, kapu i kacigu, a od naoružanja pušku i pištolj. Agenti su istovremeno radili u civilnim odijelima, za koja su primali mjesečni novčani paušal. U policiji je tek 1925. formiran „biciklistički odred”, koji se pokazao vrlo korisnim, pa je doskora narastao na 40 pripadnika, a motorizacija je postupno uvedena od 1926. „sa mnogo zakašnjenja”. Konjički odred redarstvene straže također je imao četrdesetak konjanika stražara. Njihov je broj uslijed motoriziranja i nepodesnosti korištenja konja na asfaltiranim gradskim cestama bio u stalnome padu. Loše stanje vladalo je i u pomoćnim uredima. Fotografski aparati bili su malobrojni i zastarjeli, a novi se nisu nabavljali. Godine 1926. uvedene su monodaktiloskopija⁷⁷ i evidencija, a 1937. i zasebno radno mjesto za daktiloskopiju.⁷⁸

Vragović se žalio i na to da je Zagreb kao političko, sveučilišno i crkveno središte jugoslavenskom državom uglavnom nezadovoljnih Hrvata bio iznimno zahtjevan za održavanje reda. Pogotovo s postojećim policijskim kadrovima, koji su osim redovitih poslova bili često angažirani na osiguravanju raznih manifestacija od sajmova preko dolazaka visokih uzvanika pa do demonstracija i štrajkova. Napose se osvrnuo na činjenicu da je policija uvijek morala biti pripravna za održavanje javnoga reda i pri najdobronamjernijim manifestacijama, koje su često znale prerasti u demonstracije protiv vlasti. A

⁷⁴ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7.

⁷⁵ *Isto.*

⁷⁶ *Isto.*

⁷⁷ Monodaktiloskopija je disciplina koja se bavi registracijom i klasifikacijom otisaka papilarnih linija svakoga prsta zasebno u cilju raspoznavanja pojedinačnih otisaka, a (opća) daktiloskopija provodi identifikaciju na temelju otisaka svih deset prstiju ruke.

⁷⁸ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7.

takvih u tadanjem Zagrebu „sa svojom malograđanskom ljubavi za razne povorke i priredbe”, držao je Vragović, nije nedostajalo.⁷⁹

Posebice su, prema njegovim riječima, bile opasne demonstracije i skupovi u organizaciji pripadnika komunističkoga pokreta, a nakon atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini sredinom 1928. i članova i simpatizera politike Hrvatske seljačke stranke te frankovaca. Upravo u kontekstu Skupštinskoga atentata Vragović je neizravno progovorio i o odnosu beogradskoga Ministarstva unutrašnjih poslova prema zagrebačkoj policiji. Naime, na sam dan atentata, kada se iz neprovjerenih izvora već saznalo za događaje u jugoslavenskoj prijestolnici i kada je uzrujanost među stanovnicima Zagreba dosegla vrhunac prijeteci neredima, predstavnici policije nisu mogli dobiti nikakve službene informacije ni upute za daljnje djelovanje – jer se u Ministarstvu nitko nije javljao na telefon!⁸⁰

Prema Vragovićevu izvještaju, zagrebačka policijska uprava u njegovo se vrijeme dijelila na nekoliko ustrojstvenih jedinica s prilično strogo razdijeljenim djelokrugom poslova. Tako su pod „Predsjednički ured” spadali svi poslovi personalne prirode, od pisanja i evidentiranja „službeničkih listova”, polugodišnjih i godišnjih ocjena, odobravanja godišnjih odmora, bolovanja, promaknuća, premještanja do vođenja sudskih i disciplinskih postupaka. Zadatak „Političkoga odsjeka” bilo je sprječavanje svih oblika protudržavne djelatnosti osim onih za koje su bili osnovani zasebni odsjeci. Jedan od takvih bio je „Komunistički odsjek”, koji je radio na suzbijanju komunističke propagande i ilegalne djelatnosti.⁸¹ „Administrativni odsjek” pokrivaio je poslove odobravanja i promjene pravila pojedinih udruženja, nadzora godišnjih skupština i skupova društava, izdavanja dozvola za posjedovanje i nošenje oružja, kontrole trgovine oružjem i streljivom, izdavanja potvrda o vladanju, nadzora rada knjižara i tiskara te kontrole javnih priredaba. „Putovnički odsjek” bavio se izdavanjem inozemnih putovnica, dozvola boravaka te poslovima oko izdavanja dozvola za rad stranim državljanima. U poslove „Kriminalnog odsjeka” spadali su svi predmeti osoba kažnjenih po kaznenome zakonu, a radi lakšega je rada bio podijeljen na tri jedinice: krvni delikti, provale i krađe te pronevjere. Kao pomoćna sredstva taj je odsjek još imao „Kriminalnu evidenciju” kao očevidnik zavedenih kriminalaca, „Daktiloskopski ured” za snimanje i

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Vragović je kao „najverziranijeg činovnika po pitanju komunizma” imenovao Ladislava Šopraka, „marljivoga”, „upornog”, „dovitljivog” i „urednog” činovnika sklonu zlostavljanju uhićenika. On je svojevremeno u policiji imao „naročit” položaj zbog povjerljiva odnosa s tadašnjim banom Šubićem, kojega je osobno izvještavao i od njega primao direktive. Osim Šopraka kao progonitelja komunista spomenuo je, dakako, i Bedekovića te njegove najbliže suradnike (HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7).

klasificiranje otisaka prstiju, „Daktiloskopsku evidenciju” za pohranu klasificiranih otisaka, „Fotografski atelier” za fotografiranje i izradu fotografija uhićenika i mjesta događaja, „Kriminalni album” s fotografijama počinitelja kaznenih djela, „Stvarnu evidenciju”, u kojoj su se nalazili podaci o otuđenim predmetima, „Ured za prepoznavanje”, utemeljen radi određivanja identiteta pojedinih osoba, „Uredništvo Redarstvenoga dnevnika”, u kojemu su se, među ostalim, raspisivale tjeralice za odbjeglih ili osobama nepoznata prebivališta, te „Otsjek mjesnoga redarstva / Socijalni otsjek”, koji je postupao s maloljetnicima, posredovao pri bračnim razmiricama, vodio brigu o nezbrinutoj djeci, suzbijao „tajnu” i nadzirao „toleriranu” prostituciju te vodio brigu o izgubljenim i pronađenim predmetima. Kao samostalna ustrojstvena jedinica djelovao je „Saobraćajni /prometni/ otsjek”, koji je regulirao pješački i kolni promet, nadzirao prometnice, provodio „šoferske ispite”, „registraciju i obilježavanje bicikala i motornih vozila” te kaznene postupke za sve prometne prekršaje. „Zdravstveni otsjek /policijski fizikat/” uglavnom su činila dva liječnika: oni su se skrbili isključivo o internim policijskim potrebama i vodili brigu o zdravstvenom stanju zaposlenih i uhićenika, sanitarno nadzirali službene prostore i „užišta”, izdavali liječnička uvjerenja za vozače, pregledavali „tolerirane prostitutke” te izlazili na uviđaje u slučajevima težih zločina. „Zapovjedništvo policijske straže” bilo je sastavljeno od zapovjednika, određenoga broja nadzornika, nadstražara i stražara. Policijska je straža bila raspoređena po stražarnicama, koje su mijenjale lokacije prema potrebi. Stražarska je služba bila podijeljena u I. i II. odjel, od kojih je svaki obavljao službu tijekom 24 sata. Primopredaja dužnosti između odjela obavljala se u 13 sati, a svaki je stražar aktivno službovao u trosatnom periodu, odnosno dvanaest sati tijekom cjelodnevnoga dežurstva. Ostalih dvanaest bio je u pripravnosti. Uz stražu, brigu o javnom redu i miru, samo s drukčijim metodama rada, vodili su i policijski agenti okupljeni u „Natstojništvu policijskih agenata”. Osim brige o javnoj sigurnosti, pripadnici te ustrojstvene jedinice imali su i zadatak policijskoga osiguravanja visokih dužnosnika te raznih javnih događanja i svečanosti. Od važnijih odjela zagrebačke policije Vragović je spomenuo i „Prijavni ured”, koji je vodio evidenciju stanova i stanovnika grada, „Gospodarski ured /Ekonomat/”, u čiji su djelokrug spadali svi poslovi vezani za materijalne i novčane transakcije, od predlaganja godišnjega proračuna do vođenja financijskoga knjigovodstva. Dakako, postojali su i uredi pisarnice i pismohrane podijeljeni na nekoliko zasebnih evidencija. Može se spomenuti da je zagrebačka policija radi učinkovitijega djelovanja bila razdijeljena na pet policijskih „kvartova”: I. sa sjedištem u Ilici 48,⁸² II. u Ilici 105, III. u Vlaškoj ulici 68, IV. na Trešnjevci

⁸² Zbirka propisa o organizaciji redarstva za sjedište I. kotarske ispostave (Vragovićeva I. kvarta) pod nazivom „Grad” spominje Petrinjsku 18 (165-166). Usp. i: MIKULAN, *Povijest policije u Hrvatskoj*, 266.

i V. u Trnju.⁸³ „Kvartovi” su obrađivali sve kaznene predmete osim političkih, kriminalnih i prometnih.⁸⁴

Iako spomenuti podaci vjerojatno nisu posve precizni, zbog nedostupnosti drugih vrela koja bi razložila onodobni ustrojstveni sustav zagrebačke policije moramo se zadovoljiti tim prikazom. On nam, kakav god bio, ipak daje izvjestan opis redarstvene službe kojom je u više navrata i do pred sam početak Drugoga svjetskog rata upravljao Vragović. To je osobito važno ako se zna da se o strukturi te sastavnice državnoga aparata pisalo malo i da pouzdani (dostupni) podaci datiraju iz samih početaka djelovanja zagrebačkoga Kraljevskoga redarstvenog ravnateljstva. To, dakako, za posljedicu ima i izvjesno razmimoilaženje s podacima koje je spomenuo Vragović, iako se u suštini okosnica sustava nije umnogome promijenila,⁸⁵ nego je s vremenom i povećanjem opsega poslova postala složenijom.

Simpatizer i(li) suradnik

Uspostava Nezavisne Države Hrvatske (NDH), kao i ulazak Hrvatske u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca dvadesetak godina prije, dugogodišnjem ravnatelju redarstva donijela je napredovanje. Slika o Vragovićevu snalaženju prvih dana nove vlasti prilično je zamučena. Svakako je točna činjenica da je na neki način podupro ulazak ustaša u Zagreb, zacijelo preuzimajući zapovijedanje dobro mu poznatoga zagrebačkog redarstva i stavljajući se na raspolaganje novoj snazi, koja je u košmaru Travanjskoga rata iskoristila njemačku naklonost preuzimajući vlast u Hrvatskoj. Za takvo što je otprije morao biti u nekakvu dosluhu s ustaškim pokretom. U prilog tome mogu se spomenuti navodi izvještaja jugoslavenskoga obavještajca Vladete Miličevića o ustaškoj emigraciji od 15. srpnja 1941. upućenog izbjegličkoj vladi u Londonu, u kojemu je zabilježio da je upravitelj zagrebačke policije u najmanju ruku bio blagonaklon prema osobama za koje se znalo da su istaknutiji simpatizeri ili pripadnici ustaškoga pokreta te da mu je nekoliko režimu naklonjenih policijskih službenika svojevremeno otvoreno tvrdilo da su i upravitelj i njegovi najbliži suradnici „agenti Pavelića”. Miličević je iznio da je i Vragovićeva smjena s dužnosti ravnatelja zagrebačkoga redarstva neposredno pred izbijanje rata bila izazvana upravo njegovim vezama s ustaškom emigracijom te da je zbog toga na njegovo mjesto postavljen pouzdani upravitelj sarajevske policije Rikard

⁸³ Peti kvart najvjerojatnije je ustrojen nakon objave *Zbirke propisa o organizaciji redarstva* (1924.) jer se u njoj uopće ne spominje među kotarskim ispostavama.

⁸⁴ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, br. 010.3.7.

⁸⁵ Usp. *Naredba od 10. januara 1922.*, 1-19; *Zbirka propisa o organizaciji redarstva*, 165-169; MIKULAN, *Povijest policije u Hrvatskoj*, 262-268.

Vikert, „koji se odmah dao na posao, premda je već bilo dockan da se stvari postave na svoja mesta”.⁸⁶

*Slika 2. U poglavnikovoj službi. J. Vragović 1941.
(HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336).*

S toga se gledišta čini točnim podatak da je Vragović 9. ili 10. travnja dekretom bana Šubašića (koji mu je u Iseljenički odsjek po izravnoj banovoj zapovijedi osobno donio odsječni savjetnik Albert Platzer) dobio nalog za vođenje poslova zagrebačke policije u vrijeme odsutnosti dotadašnjega ravnatelja Rikarda Vikerta.⁸⁷ Očito je Šubašić dobro znao tko će zadovoljiti kriterije ustaških vlasti.⁸⁸ Nešto takvo o svemu je pred istražiteljima nakon rata kazao

⁸⁶ KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 384, 391.

⁸⁷ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 6167.

⁸⁸ Slično je poslije svjedočio i Pavle Gregorić, koji je (doduše brkajući imena Josipa i onodobnoga zagrebačkog pravника i zaposlenika policije Aleksandra-Alekse) Vragovića obilježio kao eksponenta puča „proustaških elemenata zagrebačkih frankovaca i članova Mačekove Građanske zaštite” (GREGORIĆ, „U okupiranom Zagrebu”, 43). Pogrešno je, čini se, učinio i Zvonimir Kulundžić držeći Aleksu Vragovića za „jednog od najkrvavijih i najozloglašnijih policajaca biv. Jugoslavije”, vjerojatno pritom misleći na Josipa Vragovića ili, još vjerojatnije, Bedekovića (KULUNDŽIĆ, *Politika i korupcija*, 136).

i Slavko Kvaternik. On je također tvrdio da je u posvemašnjemu rasulu izjutra 10. travnja sam telefonski u svoj ured u zgradi Hrvatskoga radiše pozvao „šefa redarstva Vragovića”, zapovjednika žandarmerije generala Tartagliu, zapovjednika Građanske zaštite Zvonka Kovačevića i zapovjednika skauta Grgića. Iz svega je posve jasno da je Vragović doista imao upravu policije u svojim rukama, ali ni on ni Kovačević, prema Kvaternikovim riječima, nisu imali nikakve naloge za daljnje djelovanje. Nakon što ih je „umirio” i zakleo na „Vjernost Hrvatskom narodu i Hrvatskoj državi” za zadatak im je povjerio osiguravanje javnoga reda i mira, sprječavanje svih vrsta izgređa te mogućega terora ili osvete prema jedinicama bivše Jugoslavenske vojske i srpskome stanovništvu.⁸⁹

Bilo kako bilo, novi su poslodavci Vragoviću bili skloni. Već 3. svibnja 1941. nagrađen je postavljanjem za pomoćnika ravnatelja RAVSIGUR-a, a jedva dvadesetak dana poslije, 26. svibnja, bio je vraćen na „staro” radno mjesto ravnatelja redarstva za grad Zagreb i Varaždinsko prigorje.⁹⁰ Vikert, koji je Vragovića smijenio pred sam početak rata, s druge je strane postao izravnom metom ustaškoga režima.⁹¹ Poznato je da je skupa sa Šubašićem napustio Zagreb i otputio se prema Sarajevu,⁹² u kojemu je, čini se, na kraju i skončao mjesec dana poslije.⁹³

Nedvojbeno je da je Vragović postao važnim kotačićem u endehazijskom upravno-polijskom stroju. U rujnu 1942. opet je „iz službenih obzira” premješten k RAVSIGUR-u na dužnost zamjenika ravnatelja Eugena Dide Kvaternika, a 23. kolovoza 1943. ponovno je imenovan upraviteljem Redarstvene oblasti za grad Zagreb.⁹⁴ Ondje se zadržao do kraja kolovoza 1944., kada je „dignut od službe” i stavljen na raspolaganje Ministarstvu unutarnjih poslova.⁹⁵ Ako je istinit podatak da je Vragović odigrao određenu rolu u aferi Lorković-Vokić i da je zbog toga bio i uhićen,⁹⁶ smjena s dužnosti upravitelja zagrebačke redarstvene oblasti vjerojatno je bila posljedicom spomenutoga događaja. Krajem listopada 1944. dočekao je i posljednje namještenje u NDH i uopće. Raspoređen je na rad u Nadzorni odjel Ministarstva unutarnjih poslova, gdje

⁸⁹ HR-HDA-421-JT SRH, Optužnica Pavelić-Artuković B 124/51, kut. 126.

⁹⁰ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 6167.

⁹¹ Usp. „Naređenje komandanta celokupnih oružanih snaga NDH od 29. aprila 1941. da se u redarstva u roku od 48 sati privedu svi srpski generali, oficiri, činovnici i druge osobe koje se kriju kod pojedinih porodica na teritoriji Bosne i Hercegovine, osobito u Sarajevu”, prema kojemu je „zločinac Vikert” po uhićenju trebao biti odmah strijeljan (VUKČEVIĆ, *Zločini na jugoslovenskim prostorima*, 20-21).

⁹² JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, 45.

⁹³ KARAULA, „Hrvatska seljačka zaštita”, 489. Nažalost, autor ne navodi izvor iz kojega je crpio podatak o Vikertovu samoubojstvu u svibnju 1941. godine.

⁹⁴ HR-HDA-223-MUP NDH, inv. br. 2336.

⁹⁵ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 6167.

⁹⁶ KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 159.

se zadržao do polovine prosinca, kada je otišao na šestomjesečno bolovanje „kao uvod za penzioniranje”.⁹⁷ „Zbog revnog vršenja službe” tijekom endehazijskoga razdoblja odlikovan je Redom za zasluge I. stupnja.⁹⁸

Bijeg ispred streljačkoga voda

Dan nakon ulaska partizanskih jedinica u Zagreb javio se na dužnost u Ministarstvo unutarnjih poslova, dolazeći redovito u ured sve do 15. svibnja, kada je uhićen.⁹⁹ Iz tadašnjih se dokumenata da razabrati da je Vragović stanovalao u zagrebačkoj Vinogradskoj cesti na broju 51. Na toj je lokaciji posjedovao nekretnine, za koje je Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina i njihovih pomagača nakon privođenja zatražila stavljanje pod privremeni upravni nadzor države do donošenja sudske presude.¹⁰⁰

Komunističke su ga vlasti teretile za brojne zločine. Okrivljen je zbog izdaje naroda, naređivanja ubojstava i pokolja, provođenja sustavnoga terora, mučenja, deportacija, internacija i pljačke stanovništva. Iako su i tadašnji tužitelji dobro znali da se „za sve izvršene zločine ne mogu [...] ustanoviti neposredni izvršioци”, za spomenuto su ga optuživali po zapovjednoj odgovornosti. Na popisu žrtava Vragovićevih (ne)djela poimenično se nalazilo ukupno 297 osoba. Ista imena pojavljivala su se i u optužnicama protiv ravnatelja RAVSIGUR-a Eugena Dide Kvaternika, upravitelja Redarstvenoga ravnateljstva Marijana Nikšića i njegova zamjenika Stjepana Gredelja, „povjerenika ustaškog redarstva” Božidara Cerovskog i dr.¹⁰¹

Tadaniji javni tužilac za grad Zagreb Vlado Ranogajec protiv Vragovića i još osam osoba¹⁰² podigao je optužnicu 27. studenog 1945. godine.¹⁰³ U njoj je među ostalim stajalo da je optuženik, prihvaćajući službu u institucijama NDH, „pomogao pri sprovođenju prisilnih mjera prema stanovništvu Jugoslavije, radeći podjednako kao pokretač, organizator [i] naredbodavac ubijstava, hapšenja, mučenja i prisilnog odvođenja u koncentracione logore”.¹⁰⁴ Zbog čega je pak Vragović optužen sa skupinom osoba koje, osim Adolfa Uršića,

⁹⁷ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 6167.

⁹⁸ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

⁹⁹ *Isto.*

¹⁰⁰ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 8348.

¹⁰¹ HR-HDA-306-ZKRZ, inv. br. 42327.

¹⁰² To su bili dr. Adolf Uršić, zamjenik ravnatelja RAVSIGUR-a i zamjenik ravnatelja Ustaške nadzorne službe, ustaški satnik Vladimir Kendelić, „izvjestitelj špijunske službe” RAVSIGUR-a Stanko Polak, ratar iz Prečkog Ivan Sorić, „trafikan” Marko Smolčić, „stolarski obrtnik” Josip Milošak, „šofer” Mihajlo Tucić te kućanica Katka Cingula.

¹⁰³ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹⁰⁴ *Isto.*

nisu obnašale nikakve visoke dužnosti u ustaškome državnom aparatu, nije poznato. Možda se u tome krio i zametak kasnijega razvoja događaja.

Posve jasno, Vragović je poricao krivnju za optužbe koje su mu se stavljale na teret. Iznosio je da se nikada nije bavio politikom, nego da je kao činovnik niz godina nastojao „čim više koristiti malom čovjeku i narodu”, a za najbolji dokaz tomu držao je smjenjivanje s položaja u trenucima „kada su pojedini režimi imali namjeru, da izvrše nešto protiv naroda”. Usprkos iznesenoj obrani i činjenici da je javni tužitelj zatražio kaznu od 20 godina zatvora s prisilnim radom, 10 godina gubitka političkih i građanskih prava osim roditeljskih te konfiskaciju imovine, Vragović je odlukom Okružnoga narodnog suda za grad Zagreb od 11. siječnja 1946. osuđen na smrt strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava i konfiskaciju cjelokupne imovine.¹⁰⁵

Vragovićev odvjetnik Rudolf Jagić žalio se na presudu pobijajući njezine navode, držeći da su doneseni bez ijednoga konkretnog dokaza te uz potpuno nepoznavanje tadašnjega ustroja redarstva, koje je bilo podijeljeno na „vojno redarstvo, ustaško redarstvo, željezničku policiju, ustašku nadzornu službu, ustašku vojnicu, P.T.S. redarstvo i redarstvenu oblast za grad Zagreb”. Shodno rečenom, žalba se oslanjala na činjenicu da je Redarstvena oblast za grad Zagreb u svojem djelokrugu imala „jedino i isključivo” lokalno redarstvo, koje se bavilo prometnim prekršajima, prostitucijom, raznim izgedima i kriminalom, a da „političko-policijski” predmeti nisu bili u njezinoj nadležnosti.¹⁰⁶ Iz današnje perspektive, žalba je doista bila utemeljena u pitanju konkretnih dokaza za terećenje Vragovića. Tužba nije iznijela nijedan pojedinačni dokaz, niti prizvala ijednoga svjedoka. To međutim ne znači da ih nije bilo, odnosno moglo biti. Vragović je bio visokopozicionirani endehazijski dužnosnik, dobro je znao za „političke” uhićenike i upućivao je ljude u logore, pa makar i po naredbama nadređenih.¹⁰⁷

Nedostatak izravnih dokaza, pozivanje na uzorno obavljanje profesionalnih i činovničkih funkcija tijekom karijere, navodna zaštita Židova i pripadnika Narodnooslobodilačkoga pokreta (od kojih su, prema Vragovićevim riječima, mnogi uz njegovo znanje, uključujući i „g. Augustinčić[a]”¹⁰⁸ [...]

¹⁰⁵ Istovremeno je iz Vragovićeve optuženičke skupine Kendelić osuđen na smrt vješanjem, Uršić i Sorić na smrt strijeljanjem, Polak na 20, Milošak na 5, a Cingula na 2 godine prinudnoga rada. *Isto*.

¹⁰⁶ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹⁰⁷ Usp. HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka II-41, 161. Ovaj dokument nedvojbeno pokazuje da je Vragović upućivao u logore na temelju „nalogu Glavnog ravnateljstva”. U konkretnom su slučaju i s njegovim potpisom u neimenovani logor ljeta 1944. upućeni Stjepan i Delimir Nikl, Franjo Pečar, Josip Lipej, Viktor Per i Antun Šparnblek.

¹⁰⁸ Najvjerojatnije Antun Augustinčić (1900. – 1979.), hrvatski kipar. Među ostalim je poznat po tome što je portretirao i Pavelića i Tita.

prebjegli u šumu”) bili su dovoljni za smanjenje kazne. Odlukom Vrhovnoga suda Narodne Republike Hrvatske od 21. veljače 1946., a na temelju prethodne osuđenikove te žalbe javnoga tužitelja Ranogajca (!), Joji Vragoviću kazna je ublažena na 20 godina prisilnoga rada, desetogodišnji gubitak političkih i građanskih prava te konfiskaciju imovine, što je bio i prvotni tužiteljev prijedlog pred zagrebačkim Okružnim narodnim sudom. Za razliku od Vragovića, ostali optuženici u zajedničkom postupku nisu bili takve sreće. Molba S. Polaka, koji je na Okružnome sudu osuđen na 20-godišnje robijanje, nije uvažena te mu je kazna preinačena u smrt strijeljanjem, a ostalima su potvrđene izrečene kazne.¹⁰⁹

S obzirom na događaje koji su obilježili početak socijalističke Jugoslavije, gotovo je nevjerojatno Vragovićovo izmicanje smrtnoj kazni, na koju je prvotno i bio osuđen. U najmanju je ruku čudno da je visoki ustaški dužnosnik optužen za najteže zločine „kao organizator i naredbodavac” i u nekim optužnicama protiv poglavnika vrlo visoko rangiran suučesnik zločinačkih pothvata (odmah iza ministra unutarnjih poslova Mladena Lorkovića i ravnatelja Glavnoga ravnateljstva za javni red i sigurnost Eriha Lisaka)¹¹⁰ uspio preživjeti. Uostalom, nad trojicom iz njegove optuženičke skupine izvršena je smrtna kazna.¹¹¹ Po razini odgovornosti u ustaškome aparatu Vragoviću je bio sličan samo Uršić. Ostali su u odnosu na njih doslovno bili „sitne ribe”.

Pomalo u svemu čudi i da je Vrhovni sud „uvažio sve okolnosti, napose otvoreno i iskreno izlaganje njegovog rada i stava za vrijeme neprijateljske okupacije”, iz kojega se dalo iščitati da okrivljeni u tom razdoblju „nije davao onu inicijativu za vršenje zločina protiv našeg naroda i pripadnika NOP-a koju je isti prema svojim sposobnostima i po položaju, kojeg je zauzimao, mogao dati”.¹¹² Jesu li Vragovićeve riječi imale toliku težinu pa su bile dovoljne za smanjenje kazne ili je imao moćnije zaštitnike, može se samo nagađati.

Bez obzira na sve, daleko od toga da je prošao posve dobro. Već 9. ožujka prepraćen je u Zavod za prisilni rad u Slavonskome Brodu.¹¹³ Šest mjeseci poslije konfiscirana mu je sva imovina iako je to, čini se, barem djelomice pokušao izbjeći oženivši se 20. srpnja 1946. Ankicom (Anicom) Bek¹¹⁴, koja je i uspjela spriječiti zapljenu dijela Vragovićevih pokretnina. Da je brak bio sklo-

¹⁰⁹ Ipak, sljedeća je Polakova žalba uvažena u ožujku 1946. te mu je smrtna kazna preinačena u 20-godišnji zatvor s prisilnim radom (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹¹⁰ HR-HDA-421-JT SRH, kut. 126, Optužnica Pavelić-Artuković B 124/51.

¹¹¹ Uršić, Sorić i Kendelić pogubljeni su 1. travnja 1946. (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹¹² HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹¹³ Do premještaja u Staru Gradišku Vragović je jedno vrijeme proveo i u KPD-u Sisak (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹¹⁴ U službenim sudskim dokumentima stoji da se Ankica prije udaje za Vragovića prezivala Ivanković (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

pljen iz izvjesnoga interesa svjedoči činjenica da je ubrzo nakon Vragovićeve izlaska iz zatvora razvrgnut (studeni 1955.).¹¹⁵ Ankica, koja je preuzela suprugovo prezime i za vrijeme trajanja braka bila nastanjena na adresi Vinogradska 51, odmah je po vjenčanju (a nakon donošenja izmjene *Zakona o davanju amnestije i pomilovanja*) potpisala molbu za Vragovićevo pomilovanje, koja je odbijena kao preuranjena.¹¹⁶

Slično se pokušalo i početkom 1948., s tom razlikom da je molbu u obliku pisma Josipu Brozu odaslao osmogodišnji Bajo Savić, dijete čiji je otac stradao u Jasenovcu i kojega su za vrijeme NDH u obitelj primili Vragovićeve sestra Anka i njezin suprug, poznati zagrebački slikar Vilko Gecan. Iako je molba prihvaćena ozbiljno (i V. Gecan i mali Bajo morali su potvrditi njezinu autentičnost pred zagrebačkim Kotarskim sudom), „čika Jožu” ni tada nisu pustili iz Stare Gradiške. Neuvažene su ostale i molba Vragovićeve sestre Anke iz 1950. te supruge Anice i samoga Vragovića (preko punomoći odvjetniku Vjekoslavu Franceschiju) iz 1951. godine.¹¹⁷

Tada je već dvaput bio promijenio mjesto izdržavanja kazne. U travnju 1950. iz Stare Gradiške premješten je u Lepoglavu, zatim u veljači 1951. na daljnje izdržavanje kazne u Srijemsku Mitrovicu, a posljednjega dana listopada 1953. nanovo je premješten u Kazneno-popravni dom Lepoglava.¹¹⁸

Dvije godine prije, još za boravka u Srijemskoj Mitrovici, osobne i molbe Vragovićevih bližnjih donijele su ploda. Tako mu je 29. studenog 1951. ukazom Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) kazna strogoga zatvora smanjena za četiri godine. Nedugo nakon posljednjega premještanja u Lepoglavu (i dvije prethodno neuvažene žalbe) odlukom Saveznoga izvršnog vijeća FNRJ od 28. studenog 1953. postojeća je kazna dodatno umanjena za tri godine.¹¹⁹ Iz zatvora je „uslovno otpušten” 13. svibnja 1954. godine.¹²⁰ Ako se uzme u obzir da je za početak izdržavanja kazne određen datum uhićenja (15. svibnja 1945.), u uzama je proveo devet godina, odnosno nešto manje od polovice izvorno dodijeljene zatvorske kazne. Nakon

¹¹⁵ HR-HDA-1448-ZBMK, ZM-34C/090.

¹¹⁶ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹¹⁷ Potonja je bila odbijena uz obrazloženje KPD-a Srijemska Mitrovica po kojemu je osuđeni bio dobra zdravstvenoga stanja (za razliku od onoga što se iznosilo u žalbi) te da se za vrijeme boravka u prijašnjim ustanovama „u političkom pogledu [...] ispoljavao neprijateljski” (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹¹⁸ HR-HDA-1560-OIS, kut. 1619, Karton osuđenika Josipa Vragovića; HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹¹⁹ Toga je puta iz Srijemske Mitrovice zagrebačkom Okružnom sudu o Vragoviću došlo pozitivno mišljenje. Prikazan je politički pasivnim, discipliniranim i dobrim radnikom, a k tome i da je u to vrijeme bio prilično narušena zdravlja uslijed kronične upale zglobova, mokraćnoga mjehura te srčanoga mišića (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹²⁰ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

uvjetnoga puštanja na slobodu za Vragovića je uslijedila nova bitka – ona za brisanje pravnih posljedica kazne na koju je osuđen 1946. godine.¹²¹ Molbe su mu i tada redom odbijane i sudeći prema sačuvanoj dokumentaciji, Vragović do smrti nije doživio rehabilitaciju.

O razlozima zbog kojih je najprije izbjegao smaknuće, a zatim dočekao i znatno umanjeње trajanja zatočeništva možemo samo nagađati. Jedan od najvjerojatnijih već je spomenut. Vragović je otpočetak surađivao s komunističkim vlastima i bio im je od koristi. Mnogo toga je znao i, čini se, mnogo toga želio reći o ustroju policijskoga aparata i o donedavnim suradnicima. Time, naravno, nije učinio ništa više negoli su učinili brojni pojedinci nakon Drugoga svjetskog rata. Valjalo je spašavati glavu. Jedina je razlika da su, čini se, Vragovićeve informacije bile vrednije od onih koje su podastirali drugi. O tome možemo govoriti samo na temelju rijetkih sačuvanih vrela koja nam svjedoče da je neposredno nakon uhićenja 1945. davao izjave u kojima je npr. za progone zagrebačkih Židova optuživao „savjetnika Ministarstva unutarnjih poslova” Ivu Britvića, a u tom je kontekstu spominjao i Adolfa Uršića, s kojim je poslije optužen i koji je nakon suđenja proglašen krivim te osuđen na smrt strijeljanjem.¹²² Vragović je u to doba također vlastoručno pisao izjave o pojedinim bivšim suradnicima koji su se našli na meti istrage Ozninih organa. Iako ih nema mnogo, i one nam donekle mogu potvrditi prethodne navode.

Tako su sačuvane Vragovićeve izjave o „činovniku zagrebačke policije” Ivanu Buriću,¹²³ policijskome savjetniku i „natstojniku odsjeka mjesnoga redarstva” Marijanu Brezinščaku (u kojoj ga je bivši šef okarakterizirao kao „klero-fašistički nastrojenog”),¹²⁴ „činovniku zagrebačke policije” Ivi Bertoloviću („klero-fašista”),¹²⁵ redarstvenom pristavu i „načelniku prometnoga odsjeka RAVSIGURA” Franji Dominisu („anglofil”),¹²⁶ „činovniku redarstvene oblasti” Franji Rumboltu,¹²⁷ „činovniku zagrebačke policije” Hinku Lipnjaku,¹²⁸

¹²¹ Među ostalim zabrana javnoga istupanja u medijima i na skupovima, zabrana sudjelovanja u udruživanju i izdavačkoj djelatnosti, zabrana obavljanja poslova u državnim i gospodarskim institucijama (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹²² HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹²³ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka I-80, 909.

¹²⁴ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka I-80, 821.

¹²⁵ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka I-80, 1371.

¹²⁶ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka I-81, 20-21.

¹²⁷ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka I-83, 825.

¹²⁸ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka II-3, 434.

„polic. pristavu” Dragutinu Poliću¹²⁹ te „činovniku redarstvene oblasti” Petru Franješeviću, koji je okarakteriziran kao „klerikalac”.¹³⁰ Iako u tim izjavama nema ničega posebno inkriminirajućeg za ljude o kojima govore, one nedvosmisleno potvrđuju da je Vragović nedugo nakon uhićenja (sve sačuvane potvrde datirane su u razdoblje od rujna do studenoga 1945.) surađivao s Ozninim agentima, dragovoljno ili ne. Može se također pretpostaviti da su trenutačno dostupni dokumenti o njegovoj suradnji samo djelić onoga što je u to vrijeme nastalo bilo kao karakterizacija pojedinih osoba, bilo kao pomoć u rekonstrukciji sastavnica policijskoga aparata propalih država.

Nakon svega, Vragović je bio poznata ličnost međuratnoga i ratnoga Zagreba. S toga gledišta možda nije naodmet još jednom spomenuti i javnoga tužitelja Vladu Ranogajca. Za njega je naime u jednoj od molbi za pomilovanje Vragovićeva tadašnja supruga Anica rekla da se rijetko događa da javni tužitelj ulaže žalbu za smanjenje kazne vlastitom optuženiku, kao što se to dogodilo nakon smrtne presude zagrebačkoga Okružnoga narodnog suda početkom 1946. godine. Ta je žalba imala osobitu težinu, smatrala je, jer ju je uložila osoba poznata „kao vrlo strog, ali pravedan tužilac, koji je i inače [bio] točno upoznat sa radom moga supruga i njegovim prilikama za vrijeme okupacije”.¹³¹ Možda je poznati i zloglasni Ranogajec (poslije predsjednik Hrvatskoga nogometnog saveza) u ovom slučaju učinio drukčije nego u većini poslijeratnih sudskih slučajeva te pomogao Vragovića spasiti od sigurne smrti.

Poslije svega

Po izlasku iz Lepoglave Vragović je bio stalno nastanjen na svojoj staroj adresi Vinogradska ulica 51. Zbog presude, poodmakle dobi i narušena zdravlja nije mogao sam privređivati za život, nego su ga uzdržavali brat Dragutin, željezničarski službenik u mirovini (s kojim je i stanovao u prije konfisciranoj kući) te sestra Anka Gecan.¹³² Od supruge se, kako je spomenuto, razveo nedugo nakon povratka u Zagreb. Živio je povučeno i gotovo se ni s kim nije intenzivnije družio. Nije bio član nijedne organizacije niti se isticao u društvenome životu.¹³³

¹²⁹ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka II-3, 446.

¹³⁰ HR-HDA-1549-ZIG NDH, oznaka II-3, 512.

¹³¹ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

¹³² Vragović je u molbi za pomilovanje upućenoj Saveznom izvršnom vijeću Narodne skupštine FNRJ iz 1955. iznio da živi od „milostinje” brata i sestre, da se bez obzira na poodmaklu životnu dob nastojao zaposliti u „raznim privrednim poduzećima”, obraćajući se čak izravno i predsjedniku zagrebačkoga Gradskoga narodnog odbora V. Holjevcu, međutim bez uspjeha. Molbu za pomilovanje uputio je isključivo zbog „socijalnih razloga”, nadajući se da će tako lakše naći posao i privređivati za život (HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46).

¹³³ HR-DAZG-1216-ONSZ, KZ 49/46.

Premинуo je u dobi od 79 godina 7. srpnja 1965. Pokopan je s najmilijima u zajedničkoj grobnici na Mirogoju. Iza sebe nije ostavio potomstva.

Ako bi se u nekoliko rečenica na temelju prethodnih redaka željelo sumirati Vragovićev privatni i profesionalni životni put, mora se imati na umu da takva vrsta poopćavanja vrlo često dovodi do pogrešaka u ocjenjivanju. A njegov je karakter ionako gotovo neuhvatljiv. Iz sačuvanih vrela ne možemo tvrditi da je bio bilo što drugo osim osobe koja je nastojala sačuvati glavu na ramenima i uvjete za (bolju) egzistenciju po svaku cijenu. A to čini velika većina. Druga je stvar što su burna vremena u kojima je živio za to iziskivala nemale zaokrete u stavovima i ponašanju. Kao i drugi upravitelji zagrebačke policije, poput Lj. Zimpermanna i J. Bedekovića, Vragović je naizgled bez poteškoća mijenjao poslodavca kada bi se promijenile političke prilike pa makar njihovi nazori bili dijametralno suprotni nazorima prijašnjih. Pravdao je to svojim činovničkim odgojem i izobrazbom. Uostalom, od profesionalca se to i očekivalo, a svaki je režim trebao upravo takve ljude. Intimno je, čini se, bio hrvatski nacionalist. Drukčije se valjda ne bi upustio u suradnju s ustaškom emigracijom još za vrijeme stare Jugoslavije. A možda je samo bio dovoljno inteligentan da se unaprijed pripremi za promjene koje su uslijedile.

Uza sve, Vragović je prošao bolje od mnogih ustaških dužnosnika, činovnika, vojnika i simpatizera NDH tijekom poraća. U tom kontekstu možemo spomenuti upravo Zimpermannovu sudbinu, kojega je itekako stajalo kratkotrajno ravnanje RAVSIGUR-om, zbog čega je 1945. strijeljan. Vragović je bio samo stepenicu niže i uspio je preživjeti. Možda srećom, možda sposobnošću, možda slučajno. Ili sve to zajedno.

Arhivski izvori

- HR-DAZG-1216-ONSZ: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, fond 1216, Okružni narodni sud za grad Zagreb.
- HR-HDA: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb:
- fond 80-BINZV: Zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
- fond 144-SBUO: Savska banovina, Upravno odjeljenje.
- fond 223-MUP NDH: Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske.
- fond 259-ROZ: Redarstvena oblast za grad Zagreb.

- fond 306-ZKRZ: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.
- fond 421-JT SRH: Javno tužilaštvo Socijalističke Republike Hrvatske.
- fond 501-PF: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- fond 890-BHZZ: Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH.
- fond 1448-ZBMK: Zbirka matičnih knjiga i popisa obitelji.
- fond 1549-ZIG NDH: Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i Narodnooslobodilačkog pokreta.
- fond 1560-OIS: Odjel/sluzba za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH.
- fond 1561-SDS RSUP SRH: Sluzba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.
- NAZG-NDS: Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, Nadbiskupski duhovni stol.

Mrežni izvori

Gradska groblja (1). Pristup ostvaren 23. 9. 2019. <https://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382> [u tražilicu upisati „Josip Vragović”, odabrati osobu umrlu 7. 7. 1965. te ukopno polje 36, razred II, br. 173].

Gradska groblja (2). Pristup ostvaren 10. 10. 2019. <https://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382> [u tražilicu upisati „Matilda Justin”].

Tisak

Der Morgen. Jugoslawische Presse für Volkswirtschaft, Kultur und öffentliche Leben (Zagreb), 1926.

Literatura

Adresar slob. i kr. grada Zagreba 1909. Zagreb: Nakladna tiskara Vilima Eisenstädtera, 1909.

Adresar slob. i kr. grada Zagreba 1911. Zagreb: Nakladna tiskara Vilima Eisenstädtera, 1911.

Akademički propisi za porabu slušalaca u Kr. hrv. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu. Zagreb: Tisak Kr. zemaljske tiskare, 1898.

DAPČEVIĆ, Vladimir. *Ibeovac: ja, Vlado Dapčević.* Beograd: „Filip Višnjić”, 1990.

DOBROVŠAK, Ljiljana. „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj”. *Croatia Christiana periodica* 29 (2005), br. 56: 77-104.

GIZDIĆ, Jurica. *Hrvatske sportašice na olimpijskim igrama.* Zagreb: Hrvatski olimpijski odbor, 2015.

GREGORIĆ, Pavle. „U okupiranom Zagrebu”. U: *Zbornik sjećanja Zagreb 1941-1945.*, sv. 1. Zagreb: Gradska konferencija SSRNH; Institut za historiju radničkog pokreta; Školska knjiga, 1982, 38-59.

GRGIĆ, Stipica. „Uprava u Savskoj banovini (1929. – 1939.) – Između državnog centralizma i supsidijarnosti”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta. *Hrvatska seljačka stranka.* Zagreb: Globus, 1983.

KARAULA, Željko. „Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

KOBELJA, Ljerka; KOLAR, Mira. „Dr. Ljudevit Zimpermann, pravnik i političar”. *Senjski zbornik* 22 (1995): 307-326.

KRIZMAN, Bogdan. *Ustaše i Treći Reich*, sv. 2. Zagreb: Globus, 1983.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir. *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji.* Zagreb: Stvarnost, 1968.

MIKULAN, Krunoslav. *Povijest policije u Hrvatskoj (Knjiga 1: od začetaka do 1941.).* Varaždinske Toplice: Tonimir, 2003.

Naredba od 10. januara 1922. broj 13.159 pr.-121, kojom se izdaju propisi o unutarnjem ustrojstvu Kr. redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu i kr. redarstvenih povjereništava u Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara u Zagrebu, 1922.

PRISTER, Boris. „Ordeni Kraljevine Italije iz Zbirke odlikovanja Hrvatskoga povijesnog muzeja”. *Numizmatičke vijesti* 57 (2015), br. 68: 154-190.

RÄDLE, Rena; PISARRI, Milovan, ur. *Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu 1941-44. Priručnik za čitanje grada.* Beograd: Milovan Radanović, 2013.

Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1910. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1910.

STIPANČEVIĆ, Mario. „Vampir iz Petrinjske. Obris portreta Janka Bedekovića”. *Gordogan* 35-36 (2017): 104-128.

„Tolj, Mijo”. U: *Tko je tko u NDH*. Zagreb: Minerva, 1997, 399.

„Vinek, Vladimir”. U: *Nogometni leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2004, 571.

VRAGOVIĆ, Josip; WALKA, Artur. *Statut za cestovno redarstvo u gradu Zagrebu*. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1933 [²1939].

„Vragović, Josip”. U: *Tko je tko u NDH*. Zagreb: Minerva, 1997, 418-419.

VUKČEVIĆ, Slavko, ur. *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, knj. 1. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1993.

WALKA, Artur. *Priručnik za redarstvenu službu*. Zagreb: Vlastita naklada, 1923.

Zbirka propisa o organizaciji redarstva u Zagrebu. Zagreb: Kr. redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu; Zaklada tiskare „Narodnih novina” u Zagrebu, 1924.

ZORIČIĆ, Milovan, prir. *Pravila nogometa. Association Football*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2019 [pretisak izdanja *Pravila nogometa. Association Football*. Zagreb: Hrvatski akademski športski klub, 1908].

SUMMARY

**Joja Vragović's Sidetracks: Biographical
Fragments of a Zagreb Policeman**

The paper endeavours to outline biographical fragments and fathom the character of Josip Vragović (1886–1965), a long-time employee and director of the Zagreb police in the Kingdom of Yugoslavia and Independent State of Croatia. The paper also shows the structure of the interwar Zagreb police and Vragović's closest associates. Particular emphasis is put on Vragović's professional activity in the period of turbulent social and political conditions in 1918, 1941, and 1945, and some light is shed on his private life (as much as possible through available archival sources).

Key words: Josip Vragović; biography; Zagreb police; monarchist and socialist Yugoslavia, Independent State of Croatia